

Fremmedgjøring og vemmelse

Trekk fra klassereisens kulturhistorie

Ole Marius Hylland

Blakstad Hageby 24C

1392 Vetre

E-post: omh@abm-utvikling.no

Abstract

This article deals with how experiences with social mobility are mediated in different contexts. The author looks on the one hand at social mobility in a 19th century public enlightenment context, and on the other hand at social mobility in a 20th century left-wing radical context.

Through the concept of class journeys ("klassereiser"), the focus is upon mobility in different directions, both upwards and downwards. The article argues that across these different contexts and across the direction of social mobility, there are substantial similarities in the way this mobility is described from a first-person angle. The article stresses that fictional literature and personal essays are potential sources for a qualitative view on social mobility.

Nøkkelord:

klassereise, sosial mobilitet, klasse, ideologi

Våren 2005 ble begrepene klasse og klassereise svært synlige i norsk offentlighet. Foranledningen for den store interessen var publikasjonen av to bøker som med ulike genre, beskrev personlige erfaringer med sosial mobilitet. Lars Ove Seljestads roman *Blind* var den ene boken, og den norske oversettelsen av Ronny Ambjörnssons *Mitt förnamn är Ronny* var den andre. Bøkene ga støtet til en debatt rundt både begrepet og fenomenet klassereise (jf. Borge 2005a, 2005b, Østli 2005, Rogstad 2005, Haagensen 2005, Fidjestøl 2005). Bøkene var også gode eksempler på at noen av de mest interessante beskrivelsene av sosial mobilitet finnes i skjønnlitteratur og i essayistisk sakprosa. Denne artikkelen

handler om klassereiser slik de er skildret i kilder fra to ulike perioder: 1. folkeideologisk klasseforflytning i annen halvdel av attenhundretallet og 2. arbeiderideologisk klasseforflytning i annen halvdel av nittenhundretallet.

Denne artikkelen tar utgangspunkt i en antagelse om at det er mulig å se erfaringer med sosial mobilitet i sammenheng, både på tvers av tid, miljø og mobilitetens retning. En opplevelse av de underlegnes mat som vokser i munnen på en og opplevelsen av manglende tilhørighet blant de overlegne, er begge erfaringer som kan knyttes til den sosiale mobiliteten. Begge erfaringer dreier seg om den sosiale forflytningen som foregår når man forlater sin bakgrunn for å

oppsøke det som i utgangspunktet er en fremmed kultur, en kultur med en annen plassering i samfunnets hierarki. De ulike kildene som brukes i artikkelen sier noe om forholdet mellom klasser, og noe om det generelle ved bevegelser på tvers av samfunnslag. Det finnes eksempelvis interessante paralleller mellom folkeopplysningsfolk og det radikale 70-tallets folk – arbeiderne. Både folkeideologi og arbeiderideologi orienterte seg mot bevisstgjøring av en symbolsk viktig gruppe. Begge innfallsvinkler er også preget av et problematisk forhold til den befolkningsgruppen man i utgangspunktet er på parti med. Å opplyse folket gjennom kunnskapsbasert bevisstgjøring eller med ideologisk intensjon blande seg med gutta på gølvet aktiverer mye av den samme problematikken. Disse nedslagsfeltene er valgt for å peke på *to* av de stedene klassereisetematikken kan finnes igjen. Jeg prøver å spore klassereisen som fenomen i ulike typer litteratur; litteratur som har det til felles at de reflekterer rundt klassegrensenes følbarehet og beskriver erfaringer fra forsøk på å krysse slike grenser. Klassereiser kan avleses i enkeltmenneskers biografier, i deres eksplisitt ideologiske prosjekter samt i litteratur som behandler både sak og person.

Sosiologen Per Solvang, som har interessert seg for klassereisen som fenomen, påpeker at de studier som er gjort av klassereiser i Norge, gjerne har vært såkalte harddata-studier, basert på statistikk om valg av utdanning og yrke. Klassereise studert som *erfaring* har i stor grad vært fraværende i slike studier: "Etnografiske studier av personer som beveger seg fra en klassepraksis til en annen gir en ny dimensjon til begrepet om sosial mobilitet, en dimensjon som til nå i stor grad har vært forbeholdt skjønnlitteraturen" (Solvang 1998:76). Det

samme poenget har også vært hevdet med styrke av engelske og franske sosiologer. Daniel Bertaux og Paul Thompson forsøker i boken *Pathways to Social Class* å lansere en kvalitativ innfallsvinkel til studiet av sosial mobilitet. De skriver: "social mobility research has become a highly specialized and technical field" (Bertaux og Thompson 1997:5). Et av deres forslag for å utvide feltet til å omfatte også mer kvalitativt orienterte problemstillinger, er å fokusere på case-studier og livshistorier. Dette har blitt gjort av andre fagfelt enn det sosiologiske, og interessant nok virker det som støtet til kvalitative studier av klassereiser gjerne kommer fra selv-reflekterende akademikere, som Ambjörnsson. Gode eksempler på dette finnes i bøkene *This Fine Place So Far From Home* (Dews og Law 1995) og *Strangers in Paradise* (Ryan og Sackrey 1984), som begge er utgivelser som forsøker å gi en stemme til akademikere fra arbeiderklassen.

Begrepet klassereise

Hva er så en klassereise? I denne sammenhengen er klassereiser bredt forstått, for argumentasjonens skyld – ikke kun som den klassiske oppadstigende reise, oppover i klassehierarkiet. Jeg utvider i denne sammenhengen begrepet til også å omfatte de *omvendte* klassereisene, nedover i hierarkiet – reiser hvor det i større grad finnes muligheter til retrett. Denne brede forståelsen av begrepet fungerer som hjelpemiddel for å peke på at fellestrekk ved klasseoverskridelser, uavhengig av hvilken retning de måtte gå i.

I tråd med dette bør klassereise studeres som noe mer enn et generelt modernitetsfenomen; et sosioøkonomisk utviklings- og utjevningstrekk. Klassereise er også erfaring, til dels *kroppslig* erfaring. Er-

faringen er knyttet til sosiale grenser. Det er ved kryssing av grensene at de blir mest synlige. Det er gjennom reise at man erfarer forskjellighet. Fremmedgjøring og vemmelse er gjentatte erfaringer fra klassereiser, av og til gjort av en og samme person. Disse to er ytterpunkter av opplevelse, som begge uttrykker et manglende fellesskap med de menneskene man er blant, enten dette er for lengre eller kortere tid, enten klassereisen er kort eller varig. En klassereise er kan samtidig være en geografisk reise – man reiser inn til byen og vekk fra hjemstedet, som et nødvendig ledd i sin sosiale forflytning. Å reise hjem igjen er dermed å bli minnet om sin reise, gjennom konfrontering med det stedet man forlot, det miljøet og de menneskene man dro ifra.

Folkeopplysning og klassereise

Jeg skal begynne med forholdet mellom klassereiser og folkeopplysning, slik det blant annet er synlig i tidsskriftet *Folkevennens* (1852-1900) prosjekt. I utgangspunktet er folkeopplysning i seg selv et mulig utgangspunkt for klassereise, gjennom tilegning av kunnskap. Denne muligheten er imidlertid i mange tilfeller ikke reell. I *Folkevennen* er folkeopplysning et middel til å bli bedre til det man allerede er, og ikke til å bli noe annet (jf. Hylland 2002). Det interessante i *denne* sammenhengen er den klassereisetematikken som handler om folkeopplysernes *egne* klassereiser. De holdningene til folket man finner hos folkeopplyserne kan også la seg belyse ved hjelp av et klassereiseperspektiv.

Folkevennens to første redaktører, Ole Vig og Eilert Sundt, kan beskrives som klassereisende med motsatte utgangspunkt – Ole Vig som husmannssønn og Eilert Sundt med bakgrunn i etablert borgerskap. Eilert Sundt er klasseturist i avgrensede

perioder, mens Ole Vig befinner seg på en reise som ikke tar slutt. Skjematisk kan man si at Ole Vig representerer fremmedgjøringen og Eilert Sundt representerer vemmelsen i *Folkevennens* folkeopplysning. Jeg skal illustrere dette med noen sitater fra begge, sitater som kan leses i lys av klasseoverskridelser.

Den første uttalelsen er Ole Vigs, og er hentet fra et brev han skrev til sine foreldre i desember 1850. På det tidspunktet var Vig lærer i Kristiansund, og han skriver om livet på Nordvestlandet:

Jeg lever som før i Ensomhed; Mængden af Folket forstaar ikke mig, og jeg forstaar heller ikke dem, det vil sige, jeg kan ikke føle mig oplivet eller tilfreds ved deres Tale og Færd; thi ellers forstaar jeg meget godt, hvorledes det ialmindelighed er fat med dem: aandelig Sovesyge, Forlystelsesyge og Pragtsyge, dyrisk Vellyst og djævelsk Ondskab er her værre end mange andre Steder. Derfor føler jeg mig som en Fremmed herude. (trykket i Høverstad 1958:63)

Fra samme sted skriver han til sin venn Wexelsen:

Sløvhed og Dorskhed er almindelig herude; men saa godt jeg kan klemmer jeg paa med mine smaa Kristiansundinger, og jeg haaber til Gud, at enkelte av dem vil bevare en og anden lille Gnist av sandt Lys og Liv (fra Eskeland 1915: s. 131).

Vig følte seg heller ikke hjemme i Kristiania, og en usikker, unnskyldende holdning skinner av og til gjennom i de debatter han var involvert i. Han innrømmer et sted at han kanskje ikke er så

original, at han er en ”etterfatter”, og ingen forfatter. Eller, som han skrev i en debatt i Christiania-Posten: ”Jeg gjør det så godt jeg kan; mer kan man dog vel ikke forlange, thi jeg er nu engang slig” (Vig 1853). I et dikt fra samme periode i Kristiania skriver Vig det følgende, noe selvmedlidende: ”Jeg føler meg så fremmed, og bærer på en lengsel, som bærer meg mot hjemmet” (fra Høverstad 1953:309).

Vig *føler seg* åpenbart fremmed, og det i dobbel betydning – han føler seg verken hjemme hos det folket han sprang utfra som husmannssønn, eller i det intellektuelle miljø han er en del av i hovedstaden. Vig får en *mellomposisjon*, som et intellektualisert medlem av folket, en folkeopplyser som er verken fullt ut intellektuell eller fullt ut folkelig. Vigs klassereise medfører en ambivalent holdning til sin egen folkelige bakgrunn. I *Folkevennen* retter han ofte en flengende kritikk mot folkets sneversynthet, mangel på åndelig bevissthet og det han kaller glimmersyke. På samme tid skriver han for eksempel det følgende:

Jeg elsker Bonden i Kofte graa
Og Fattigmanden, hvis Seng er Straa,
Og alle Magter, som ei foragter
De simple Smaa.
(Vig 1851)

For å kunne skrive noe slikt, for å kunne uttrykke poetisk kjærlighet til bonden i kofte grå, må man ha fjernet seg fra ham, må man ha foretatt en klassereise. Ole Vig representerer en fremmedgjøring som peker to veier – han ser både eliten og det folkelige utenfra.

Eilert Sundt er en annen type folkeideolog og folkeopplyser. Hans prosjekt skiller seg fra Vigs på flere måter. En av forskjellene ligger i deres totalt ulike utgangspunkt sosialt. Sundts bakgrunn åpner for

en borgerlig vemmelse mer enn for en folkelig fremmedgjøring. I beskrivelsen av et besøk på Vestlandet innrømmer han for eksempel det følgende:

Jeg skal sige, hvad der var min største Lidelse i disse Dage. Ikke det, at jeg aldrig fik en Kop Kaffe, som smagte mig ret; heller ikke det at jeg stundom maatte blunde, naar jeg skyndte mig at spise mig mæt; heller ikke det, at jeg mer end en Aften maatte gjøre Vold paa mig selv og ligesom tillukke alle mine Sandser, naar jeg lagde Hovedet paa Pudsen og trak Dynen over mig og gjorde mig Flid for at falde i Søvn saa hurtigt som muligt. Alt dette var jo en Overgang. Men der var en Pinlighed, som ikke er gaet over hos mig den Dag i dag: Selvbefredelsen over, at jeg skulde tage mig disse ting saa nær, saa jeg ikke ganske kunde værge mig mod Uvillie over Menneskene selv! De gjorde det ikke værre for mig, end de havde det selv; men naar deres egen Mad blev sat paa Bordet og opfyldte Stuen med Stank, saa holdt jeg det ikke ud at se dem gramse den i seg! (Sundt 1858:191)

Det bildet Sundt gir av kostholdet på landsbygda er av det mest personlige han skriver. Sundt *er* virkelig ille berørt, både av maten og av sin egen reaksjon på maten. Han kjemper mot sin egen motvilje og avsmak. Han forteller at når man for eksempel kjører forbi falleferdige hytter på Romerike kan man ”fornemme en uhyggelig følelse av uvilje mot de mennesker, som holder til i slike hytter og som kikker ut av de dunkle ruter”. Når man kommer inn i hytta, sier Sundt, kan det være ”inden du vet af det, at Urensligheten bringer dig til at si til dig selv: Fy for Folk!” (Sundt 1857:156f). Det er også tydelig at det ikke

bare er på Vestlandet maten har vokst i munnen på Sundt: Man ”maa lukke Øynene naar man fører Skeen til Munden, og tvinge sig til at svelge hva Munden modtager. Saa kan det være at man overmandes af en vis Modbydelighet for Menneskene som bød ham den modbydelige Mad. For dem er det Gjestebudkost, som de eter med Velbehag.” (ibid.).

Denne følelsen av umiddelbar uvilje i møtet med folket er ikke nødvendigvis ny med Sundt, det viktige her er at slik uvilje og vemmelse først innebærer et problem når man utifra et ideologisk ladet prosjekt *ønsker* å omgås folket, såvidt mulig med åpne øyne og blanke ark i notatboken. Dette problemet er Sundt tydelig oppmerksom på: Han sier at følelsen av uvilje kan forstene en manns hjerte, og at man da er svært urettferdig mot sin neste. Likevel, sier Sundt, ”jeg tør paastaa at det ikke skal så *lite* Øvelse i Selvbeherskelse til for å motstå min følelse av Uvilje” (ibid.).

Det oppstår noe av en konflikt hos Sundt, fordi han også er opptatt av folkets egen rasjonalitet, nedarvet og utprøvd gjennom generasjoner, en rasjonalitet han forsvarte eksempelvis i den famøse grautstriden med Asbjørnsen. Uenigheten begynte med Sundts anmeldelse i *Folkevennen* av Asbjørnsens bok *Fornuftigt Madstel*, skrevet under pseudonymet Clemens Bonifacius. Sundt reagerte kraftig på Bonifacius’ uttalelser om hvor ineffektivt det norske folket brukte melet når de skulle lage grøt. I sine studier av norsk renslighet synliggjøres imidlertid Sundts tvetydige holdning, der bildet av den folkelige rasjonaliteten får noe å bryne seg på: Han sitter en gang sammen med en bonde i Sunnfjord, som spytter en seig klyse av skråtobakk på gulvet. Sundt utbryter impulsivt, ”Du er da en villmann, en barbar!”. Bonden svarer: ”Det vaske kvinnfolkene opp att”.

Jonas Frykman skriver i *Den kultiverade människan* (Frykman og Löfgren 1979) at en vemmelsens kulturhistorie kunne og burde skrives. En slik kulturhistorie kan hente mye fra beskrivelser som de Sundt her kommer med. Frykmans poeng er at vemmelsen er et svært tydelig og fysisk følbart eksempel på kulturell distinksjon. Som alltid tydeliggjøres distinksjoner ved kryssing av grenser, og her er det besøk hos folket som aktualiserer svært så virkelige klasseskiller.

Folkeideologiske klassereiser

Folkevennen er på ingen måte det eneste sted klassereisen blir tematisert i atten-hundretallets andre halvdel. Et annet interessant eksempel finner man i personen og forfatteren Ivar Aasen. Ivar Aasen var som Ole Vig en typisk bondeintellektuell og klassereisende, og tydeliggjør den klassereisendes erfaring. I en selvbiografisk beskrivelse omtaler han sin egen reise på denne måten: ”En Oplysningselskende fyrig Aand mellem Raae og uvitende er liik et Frugttræ, der opvoxer af et i et Blomsterløst Vilniss fordrevet Frø” (fra Gripsrud 1990:43).

Jostein Gripsrud viser i sin doktoravhandling hvordan Ivar Aasen blir en fremmedgjort mellomfigur – som er preget av forakt for det miljøet han kommer fra og uten å føle seg hjemme i de miljøer han kom til. Gripsrud kobler også denne erfaringen direkte til Aasens bakgrunn – til hans klassereise: ”Denne erfaringa av sosial framandskap er ei grunnleggande erfaring for intellektuelle med småkårsbakgrunn” (Gripsrud 1990:43).

Det spesielle ved Aasens klassereise er at den av hans ideologiske etterfølgere er opphøyd som et symbolsk offer for den gode sak: Halvdan Koht skrev for eksempel om Aasen:

Han levde i saar saknad for alt det som han hadde offra for arbeide sitt, - utan heim og hygge. Meir og meir einsam vart han; han hadde slikt trong til venenskap, og han kunde ikkje finne vener i det framande samfunde han maatte leve i (Koht [1913] 1975:22).

Aasen måtte altså leve blant fremmede, for å kunne arbeide for sin og folkets sak.

Gripsrud omtaler Aasens situasjon på denne måten:

Den bygdeintellektuelle blei etter møtet med daninga bykulturen forvalta ståande i ei ulykksalig kulturell mellomstilling, i ein posisjon som formidlar mellom by og bygd, bonde- og overklasse (Gripsrud 1990:47).

Dette er en beskrivelse som på en god måte oppsummerer klassereisens fremmedgjørende funksjon.

Ivar Aasen behandler interessant nok denne tematikken i skuespillet *Ervingen*, fra 1855. *Ervingen* er et skuespill om den idealistiske og ideelle klassereise: Bondegutten reiser ut i verden, dvs. til byen, blir utdannet og dannet, men føler seg ikke hjemme. Han vender siden tilbake til bygda og gjenfinner sine egne røtter, bevisstgjør sine med-folk og inntar en respektert posisjon i bygdesamfunnet. *Ervingen* er på denne måten en suksesshistorie, en *vellykket reintegrasjon* i det samfunnet den utdannede bondegutten kommer fra. Gripsrud leser *Ervingen* som "Aasens dikta hjemkomst, den "framandgjorte" intellektuelle av folkeleg opphav si utopiske samansmelting med folket" (Gripsrud 1990:64).

Ivar Aasens *Ervingen* en utopisk variant over hvordan det burde ha vært – den endelige og vellykkede tilbakevendingen til det folket man kom fra, en lykkelig sammen-

smelting mellom røtter og dannelse. Om *Ervingen* er en utopi over bondeintellektuelle klassereiser, er Arne Garborgs *Bondestudentar* det motsatte: en dystopi over samme tema. Jeg skal bruke noe tid på denne romanen, som har klassereisen som en tydelig rød tråd.

Bondestudentar

Bondestudentar, fra 1883, handler om Daniel Braut, bondesønn med gode evner. Han kjenner seg ikke hjemme i det fysiske arbeidet, men trives på skolen. Han blir hjulpet frem og gitt muligheten til å studere, og havner via latinskolen i Stavanger til slutt ved Universitetet i Kristiania. Boka handler om Daniels evige kamp for å frigjøre seg fra sin bakgrunn, for å skape seg egne selvstendige meninger og for å bli en del av den dannede kulturen han ser slik opp til. For Daniel viser dette prosjektet seg nær sagt umulig, og jo mer han arbeider for å skjule sin bakgrunn, jo tydeligere blir det at han *ikke* er en naturlig dannet bygutt.

Bondestudentar har mange gode beskrivelser av den klassereisendes *double identitet* – med en fot i sitt opphavsmiljø og en fot i et nytt sosialt miljø, uten å føle seg hjemme noen av stedene.

Garborg skildrer oppkomlingens forakt for sitt opphav med slem ironi. Et godt eksempel på dette finner vi der Daniel Braut deltar i russefest som cand.philos., det vil si etter avlagt annen-eksamen, daværende ex.phil. Russefesten er for de nyopptatte ved universitetet. Daniel liker ikke det han ser. Problemet er at det er så mange bondestudenter. Noen går til og med i bondeklær, og viser frem bondeheten sin. Garborg beskriver dette best selv:

Han kjende dei karane berre han såg deim. Og han lika deim mindre og

mindre. Dette tunge og breide i rørslur og andlitsdrag, dette, som han fyrr hadde trutt var kraft, – det var ikkje kraft, det var ”råheita”. ... Og det verste var, at bondegutane no såg ut til å gjera seg til av råskapen sin. Dei *gjorde* på å vera bøndar; det var tilmed dei som gjekk bondeklædde. ... Men verre enn verst var det, at bystudentane *fann* seg i dette bondeveldet, ja gjorde krus for bøndane attpå. Det gjekk so vidt, at der var bystudentar som lagde seg etter å sjå ut som bøndar sjølve. Daniel så seg leid på dette. Skulde det halde på soleis, so vilde det snart ikkje vera noko framifrå å vera student. Alle desse bondegutane drog studentertilivet ned; folk vilde snart ikkje vyrde studentane meir enn andre seminaristar. (Garborg 1980:[1883])

På festen er det en strøm av talere som snakker varmt om folkelige stormenn, norsk folkeånd, folkeførere, folkeskalder, folkekjemper, folkefrelser. Det blir rent for mye folk for bondegutten Daniel. Toppunktet nås når en ung bygutt entrer talerstolen og begynner å snakke bygdemål. Da trekker Daniel seg tilbake til et siderom, setter seg ned ved et bord, drikker litt punsj, og tenker:

Han kjende seg so leid og åleine. Bøndane lika han ikkje; og millom byfolket var han nok heller ikkje rett heime. Rangsnutt var alt. No hadde han fengi som ei von um å nå fram til fin folkeskikk; men so gav byfolket seg til å vera bøndar; det var plent liksom det han hadde stræva etter alle sine dagar, ikkje skulde vera noko tess lenger no (Garborg 1980 [1883]:205).

Daniel Braut *vedkjenner* seg ikke, og kjenner seg ikke igjen i det folkelige. Han

preges både av fremmedgjøring og av vemmelse. Klassereisen hans har satt seg i kroppen, noe han merker når han av økonomiske grunner er tvunget til å spise midt dagen sin på dampkjøkkenet. Han vemmes i det han kommer inn døra: ”Når han kom inn i den store myrke matsalen, var der ei matlukt so ram og stram, at han vart mett med det same; og so var her so ”folkelegt” og fælt. ... ikkje minst alle desse småfolksønnine som studera ... han hadde aldri fyrr visst at dei var so stygge. ... Sjølve maten smaka ”folkelegt” her; han måtte ha vori fælt demokratisk i den tidi da han lika denne kosten” (ibid.:216).

Denne demokratiske holdningen forsvinner hos Daniel – han er svært stolt av at han til slutt klarer å tenke en selvstendig tanke, en tanke som fremstår klar og tydelig. Denne selvstendige tanken består i at det må være forskjeller, at noe må være hevet over noe annet: Folket hadde det egentlig godt uten opplysning, og som han konkluderer med: ”embættssstandet var det einaste som kunde liva eit åndsliv her hjå oss” (ibid.).

Bondestudentar er imidlertid også en generasjonsroman, i den betydning at den beskriver en generasjon studenter fra landsbygda og deres erfaring i møtet med byen. *Bondestudentar* er en litterær behandling av et også statisk tydelig samfunnstrekk – bondesønners økende utdanning og tilhørende klassereise. Den blir ofte omtalt som en *realistisk* roman. Garborg selv skal ha sagt om boka at den var ”statsøkonomisk i sin grunntendens” og at han gjennom å framstille den moralske nedturen til helten ville ”piske bøndene til mot og manndom” (jf. Foss 1999).

Litteraturviteren Per Thomas Andersen sier om *Bondestudentar* at ”Garborg anvendte dannelsesromanens form, men med vrangen ut. ... I *Bondestudentar* ville

forfatteren oppdra leseren, det vil si det norske samfunnet og særlig bondestanden, til et nytt syn på bondens plass i samfunnsutviklingen” (Andersen 2001:263.) Dette gjorde han imidlertid ved å skape et skremmebilde. Det er mer en avviklings- enn en utviklingsroman.

Det er fristende å sammenligne den fiktive Daniel Braut og den faktiske Ole Vig. Parallellene både til Vigs folkeopplysningsprosjekt og Vigs liv er mange. Jeg skal nevne noen av dem: Vig og Daniel er begge bondesønner med ”hug til boki” og med en tilhørende utferdstrang og klassereise. Braut blir tatt under vingene til en kapellan, som etter beskrivelsene å dømme kunne vært en av *Folkevennens* sjefsideologer. Kapellan Hirsch er proppfull av grundtvigiansk folkelighetsideologi og med en trang til å redde noe av den åndelighet han mente fantes hos den norske bonden.:

Hjå bonden drøymde dei uløyste tankar, som skulde reise det nye Norig. No var Hirsch komin på bondebygdi. Og alt um han i grunnen totte bonden såg annleis ut enn han hadde tenkt, so drøymde han likevel stødt um den åndskrafti han meinte han her skulde finne (Garborg 1980:[1883]).

Hirsch er begeistret for muligheten til å hjelpe det begavede naturbarnet Daniel opp og frem i verden. Ole Vig ble i sin ungdom i Stjørdalen tatt hånd om av en person med en rolle parallell til kapellanens. Han het også det samme som Daniel Brauts kapellan – Hirsch. Koblingen mellom Hirschs ideer og de *Folkevennen* var fulle av blir enda tydeligere da en venn av Daniel Braut leser høyt ”frå Folkevennen, ved Ole Vig... Her fann Daniel att mykje av dei tankane han hadde lært hjå kapellanen” (ibid.:72). Videre er den eneste navngitte professoren på universitetet

i *Bondestudentar*, den innflytelsesrike professoren i filosofi, professor Darre (vanligvis forstått som Marcus J. Monrad). Daniel mener å skue direkte inn i visdommens kilde når han hører Darre snakke. En av de som påvirket Ole Vig tydeligst i sin utdanning, var rektoren på seminaret i Klæbu, senere biskop Darre.

Dannelsesromanen er en god genre for å beskrive klassereisen, som *er* en form for danning, men som er en danning som er langt mer sosialt risikabel enn den som foregår horisontalt, *innad* i egen klasse eller stand. Studenter er i så måte nyttige romanfigurer for beskrivelse av endring – de er under danning, og ofte i kombinasjon med geografisk og, som hos Garborg, *sosial* forflytning. Reiseperspektivet kan dermed sies å være tredelt – det foregår en indre reise, gjennom hovedpersonens forvandling, det foregår en ytre reise, konkret gjennom reisen fra bygd til by, og det er en tredje, sosial, *klassemessig* reise.

Arbeiderideologiske klassereiser

Vi skal holde oss i skjønnlitteraturen i det følgende, men vi skal hoppe et godt stykke frem i tid, (til en annen litteratur og til en annen realisme). Hundre år etter *Bondestudentar* kom Dag Solstads roman *Gymnaslærer Pedersens beretning om den store politiske vekkelsen som har hjemsøkt vårt land* (1982). Romanen handler om lektoren Knut Pedersen og hvordan han ble fanget opp av ideologien i den marxistisk-leninistiske bevegelsen. Boken representerte på mange måter en radikal 70-tallsliteratur, samtidig som den kan leses som et opprør med denne tradisjonen. Jeg skal si noe om klassegrensenes tydelighet i denne litteraturen, med eksempler fra Solstad, både som ideolog og forfatter.

Dag Solstad er en interessant forfatter her av flere grunner: Delvis har han arbeid-

det og argumentert til støtte for en grunnleggende og symbolsk viktig del av befolkningen og delvis arbeidet litterært med klassereiser og ideologisk motiverte klasse-sprang. Da han i 1974 skrev *25. september-plassen* og i 1982 *Gymnaslærer Pedersen*, hevdet han at han skrev om og for arbeiderklassen. Da ville han skrive for å opplyse og bevisstgjøre arbeidsfolk, slik at de maktet å reise seg og kaste av seg ”sosialdemokratiets svøpe” (jf. Brødreskift 1996:25). I en artikkel fra 1975 formulerer Solstad seg også på en måte som ikke ville vært fremmed for verken Ole Vig eller Eilert Sundt 120 år før. Han skriver om arbeiderlitteratur, at man ”har nådd den milepæl at bøker skrevet om og for folk i produksjonen ikke utelukkende blir lest av folk utenfor produksjonen. Men samtidig er det klart at spredninga i arbeiderklassen ikke er stor. Fortsatt er størstedelen av arbeiderklassen uten kjennskap til de nye progressive forfatterne” (Solstad 1975:253).

Det ligger et generelt poeng her i at de som stiller seg i en velvillighetens posisjon overfor en klasse med mindre makt, for å bevisstgjøre og/eller frigjøre denne, havner i en situasjon der klasseforflytning blir en viktig mulighet. Velvillighet overfor enten arbeidere eller folk preges av klassereiser oppover, av arbeiderforfattere eller folkeintellektuelle, og av mer kortvarige klassereiser nedover, som Eilert Sundts feltarbeid eller den selvpålagte proletariseringen i romanene til Solstad. Sjølproletariseringen er en omvendt klassereise som gjentatte ganger beskrives hos Solstad. Jeg skal dvele litt ved noen av disse beskrivelsene.

Sjølproletarisering som omvendt klassereise

Sjølproletariseringen som tema møter vi blant annet i romanen om Gymnaslærer

Pedersen. Litteraturviteren Thor Ola Engen beskriver bakgrunnen for dette temaet i romanen slik:

Ingen tenkte den tanken at arbeiderne best kjente sin egen verden og kanskje visste sitt eget beste, og at den norske arbeideren stort sett var tilfreds. Når fjellet ikke ville komme til Muhammed, måtte altså Muhammed komme til fjellet. Når arbeiderne overraskende nok ikke kjente sin besøkestid, måtte altså AKP stige ned til arbeiderklassen, ja endog konstruere sin egen arbeiderklasse¹ (Engen 1989).

Som idealistisk prosjekt, som en ideologisk motivert *omvendt* klassereise, var kanskje sjølproletarisering dømt til å mislykkes. Å forklare for noen hvordan de egentlig har det, kan lett virke provoserende. Dette beskrives også i *Gymnaslærer Pedersen*: Den idealistiske legen Nina Skåtøy legger vekk stetoskop og legefrakk og tar jobb på trikotasjefabrikken. Her møtes hun med uforstand av de arbeiderne hun er ute etter å bevisstgjøre og frelse: Dette er en beskrivelse av et møte med en av dem:

Gerd Tangen forsto nok idet hun betrakta denne fremmede fuglen, ... hun som mente lavt var høyt og høyt var lavt, ... at hun aldri kom til å få skreket ut mot henne hvor inderlig hun avskydde henne, der hun som djevelen sjøl, framførte sin ekte anger over hva hun hadde forbrutt, framfor henne, en 55-årig norsk arbeiderkvinne som fra sitt innerste visste hva lavt var, og hva høyt var, som livets skole hadde lært henne. (Solstad 1982:225).

I denne boka nekter imidlertid hovedper-

sonen å utføre en slik omvendt klassereise: Gymnaslærer Pedersen er utsatt for intenst press, og er egentlig fristet av sveisemasken. Han står likevel imot og fryses ut av partiet som en konsekvens av sin manglende vilje til å legge ut på en klassereise, midlertidig eller ikke.

En som imidlertid hellig overbevist *foretar* en slik reise, er hovedpersonen i Solstads *Roman 1987*. Fjord, etter hvert lektor Fjord, ser etter en historikerkongress på Åland sitt liv i et nytt lys. Åpenbaringen fører gradvis til en beslutning om endring av vilkårene for sitt liv, og han tar seg jobb på Mesna kartongfabrikk. Der blir han i sju år. Som Nina Skåtøy opplever han følelsen av å være på utsiden av et kollektiv man gjerne skulle vært på innsiden av, og de fysiske og mentale hindringene for å trives i sin nye posisjon. Den gode lektor Fjord er svært bevisst på hva hans proletarisering innebærer:

Og dermed gjorde monotonien sitt inntog i mitt liv. ... Sant og si var det gudsjammerlig kjedelig å stå ved KM II [kartongmaskin 2] år ut og år inn. Og når det ikke var kjedsommeligheten som rei deg, så var det enda verre, for da var det slitet som kalte på deg, og bød deg tunge, grisete løft for sterkt redusert betaling. Men best husker jeg monotonien (Solstad 1987:240).

På denne måten belyses en annen side ved egenproletariseringens problematikk – romantiseringen av arbeideren forsvinner brått i møtet med de konkrete realiteter, i møtet med svette og fysisk arbeid: "Sjøl tanken på å glorifisere arbeidet var så umulig at ikke engang som en drøm var det mulig å presse den ut av en sliten, rutinert kropp" (ibid.). Dette har interessante likhetstrekk med det problemet som roman-

tisk folkelighetsideologi møter på 1800-tallet – møtet med det egentlige folket gjør så altfor tydelig at den åndfulle bonde man dyrker i store trekk er en konstruksjon, en fiksjon som blekner i møtet med det faktiske.

Sammenligninger

På bakgrunn av disse beskrivelsene kan man skissere noen komparative linjer mellom de to nedslagsfeltene jeg har vært innom. Solstads behandling av klassegrensenes tydelighet kan sammenlignes for eksempel med Garborgs. Både Garborg og Solstad belyser klassereisens grunnproblemer: De skildrer det utopiske ved den fullførte klassereise, (enten denne er oppover eller nedover i hierarkiet), der man legger røtter og fortid bak seg for fullt og helt identifiserer seg med ens nye sosiale og kulturelle miljø.

Jostein Gripruds beskrivelse av mytologien rundt Ivar Aasen og av handlingen i *Ervingen* kan også knyttes til Solstadlitteraturen. Et felles tema er oppstigningen *fra*, og tilbakevingingen *til* folket, utfra en ideologisk ladet motivasjon. Sjølproletarisering er en klassereise som minner om nettopp en utopisk gjeninnsetting/sammensmelting av klasser – delvis preget av en elite som skal ned til folket (jf. Nina Skåtøy), og delvis preget av "ordentlige" klassereisende som skal vende tilbake til sine røtter uten helt å kjenne seg igjen.

Flere av Solstads romanfigurer som med denne typen motiver endrer sosial klasse, er tvunget til å innse det problematiske ved et slikt ideologisk program. Noe av det samme er tydelig i folkeopplysningen. Ideologien møter problemer i det reelle. Dag Solstads roman *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* (Solstad 1982) kunne like gjerne fungere som tittel

på Sundts møte med det norske folk, som på en beskrivelse av en sosialdemokratisk byråkrats møte med blokkbeboerne i drabantbyen, som det er i Solstads tilfelle. Klassereisen er synlig både i folkeopplysning og i politisk radikal litteratur, og blir delvis tematisert av folkeopplysnerne/forfatterne selv, og delvis av den litteratur de skriver for å fremme sine prosjekter.

Klassereisen som synliggjøring av grenser

Å reise over klassegrenser er å tvinges til å forholde seg til mennesker med annen bakgrunn, andre preferanser, annen kulturell ballast enn en selv. Slike reiser synliggjør grenser og aktualiserer distinksjoner, i bourdieusk forstand. Grenser er som kjent avhengig av distinksjoner. Distinksjoner blir viktige når grenser blir viktige. Med et bourdieusk blikk kan man spørre seg hvilke *typer* av distinksjoner som blir de viktige ved klassereiser, eller, sagt på en annen måte – på hva skal den klassereisende kjennes?

Noe som umiddelbart avslører sosial forflytning er *språket* – hvordan det snakkes og hva det snakkes om. Daniel Braut strever med å legge av seg bygdemålet, men regner med at når han bare har lagt om til bymål, skal han behandles med mer respekt. Det ser ikke ut til at det hjelper. Han kan kanskje snakke bymål, men *konversere* kan han ikke. Han lytter med store ører til denne kunsten:

Kva dei tala um var ikkje so beint å segja; det var ikkje um sture spursmål. Men det merkelege var, at samrøda var åndfull like godt. Den eine småvitsen kom sprutande etter den andre som gneistar av stål; ordleikar og hermestev flaug som raketar; det var ein lysande leik med ingenting, eit eldverk av ord og lette tankar (Garborg 1980 [1883]: 178).

Daniel føler at han avslører seg i måten han går og står på, hvordan han ser ut og hvordan han ter seg.

Den klassereisende er ofte lett gjenkjennelig, enten ved at han ufullstendig har lagt av seg det gamle, eller ved misforstått tilegnelse av det nye. Dette har sammenheng med det faktum at å reise over klassegrenser er å tilegne seg kunnskap nettopp om distinksjoner og skillelinjer – i arbeidet med å internalisere dem, gjøre dem til *sine*, blir distinksjonene overdrevent viktige. Dette fenomenet har Bourdieu beskrevet slik:

Fordi de har kommet seg opp ved egen innsats, kan de ikke ha det fortrolige forholdet til kulturen som berettiger de friheter og den frekkhet bare de kan tillate seg som er knyttet til kulturen fra fødselen av, det vil si av natur og vesen (Bourdieu 1995:149).

Klasseskiller er gjerne knyttet til selvfølgheter – til det som ikke uttales, det selvfølgelige og dermed stilltiende; og med hvilken grad av selvfølghet man omgås sitt språk, sine vaner, sine rutiner, koder, ritualer osv. Om man er overdrevent opptatt av å følge reglene er dette et typisk tegn på klassereise som sosial stigning – det blir viktig å tydeliggjøre grensene, bli trygg på hvor man befinner seg. Orvar Löfgren beskriver dette på en måte som spissformulerer Bourdieus poeng: ”Den som er trygg på sin borgerlighet kan koste på seg å putte kniven i munnen” (Löfgren 1991). På samme måte kan man tillate seg selv å ha dårlig smak fordi man er trygg på den riktige/gode.

Poenget med tittelen på denne artikkelen er å peke på ulike sider ved den klassereisendes erfaring. Fremmedgjøringen er følelsen av fremmedhet i det sosiale miljø

man befinner seg. For den oppadstigende er denne fremmedgjøringen dobbel, noe som skaper en landflyktighet. Hjemreisen blir gjort umulig. For den nedadstigende er fremmedgjøringen gjerne midlertidig – det finnes muligheter for retrett. Når det gjelder vemmelsen, den *fysiske* reaksjonen på de andre, kan også denne gjelde flere former for klassereiser. Daniel Braut vemmes til slutt over den mat han tidligere spiste med velbehag, på den tiden da han var demokratisk. Eilert Sundt lukker sine sanser for å forsøke å overvinne følelsen av ubehag når den halvratne silda settes foran ham.

Klassereise som motiv og tema

I den litteraturen som finnes om klassereise som erfaring, og særlig om den oppadstigende klassereise, beskrives den klassereisendes mellomposisjon med ulike begreper. Jonas Frykman sier at den klassereisende lever et liv i *eksil*, et eksil de har skapt selv. Landflyktigheten er skapt gjennom ønsket om å forandre sine liv til prosjekter, sier Frykman, der man vil, som det heter, ”bli noe”, eller ”gjøre noe med livet sitt.” Når livet på denne måten blir prosjekt, blir gjerne resultatet den sosiale rotløsheten som er så tydelig hos klassereisende (Frykman 1991).

Sosiologen Mats Trondman har belyst klassereisen utifra en teori og et begrep om ”the marginal man”. Begrepet stammer fra den amerikanske sosiologen Everett Stonequist, som med det forsøkte å fange en moderne rotløshet i ord. Trondman beskriver *the marginal man* som preget av en opplevelse av annerledeshet – å verken være fullt ut som menneskene i den verden man kommer til eller som menneskene i den verden man kommer fra. Den sosiale oppkomlingen skaper god empiri for bruk av begrepet the marginal man, som viser at

en klassereise *kan* komme til å vare livet ut (Trondman 1994).

I forlengelsen av dette kan man peke på reisen som et eviggyldig *motiv*: Den reisende og rotløse er en klassisk mytisk og litterær figur – han er godt egnet som narrativt materiale, fordi man muliggjør beskrivelser av to verdener, samt kontraster og konflikter mellom disse. Bredt forstått er jo Askeladden den norske proto-klassereisende fremfor noen, som fra små kår kommer seg opp og frem i verden på grunn av særlige evner. Askeladdenfiguren har også fungert som metafor for 1800-tallets klassereisende. I *Bondestudentar* beskrives en bondegutt som hadde lest seg til prest: ”det var oskeladden som hadde vunni kongeriket; for Daniel lydde det som lurtonar som lokka til eventyr” (Garborg 1980 [1883]:53). I en biografi fra 1953 beskrives Ole Vig på sin side slik: ”Frå ein fatig heim går Ole Vig ut i verda: ein liten norsk oskeladd på leiting etter sin kongsgård” (Høverstad 1953:15). Reisen/klassereisen som tema muliggjør også beskrivelsen av en indre reise – en utviklings- eller dannelsesprosess.

Denne artikkelen har forsøkt å underbygge en påstand om at *klassereise* er et godt og viktig begrep for å belyse kulturell dynamikk og kulturelle skillelinjer. De fleste eksemplene i artikkelen er norske, og selv om klassereisen ikke er en spesifikt *norsk* erfaring, er det mulig å hevde at Norge er tydelig preget av erfaringer med sosial forflytning. Det er fristende å se på Norge som en nasjonal oppkomling, hvis innbyggere og kulturelle selvbylde er preget av muligheter for og erfaringer med sosial mobilitet. Vi kan sammenligne med en hypotese som Jonas Frykman har satt fram – at det ifølge ham typisk *svenske* er det typisk klassereisende – beskjedenhets, usikkerhet, smålåtenhet (Frykman 1989). I sitt

selvbiografiske essay *Mitt förnamn är Ronny*, peker også Ronny Ambjörnsson på at Sverige trolig er det vesteuropeiske landet med *flest* klassereisende (Ambjörnsson 1996). Frykman antyder at det som kan sies å være det karakteristisk svenske, eller med andre ord de egenskaper som har vært nyttig for å klare seg i det mobiliseringsvennlige svenske samfunnet, henger sammen med klassereisen. Å reise i klasse forutsetter ofte at man nedtoner egen bakgrunn og personlige egenskaper, til fordel for en fleksibilitet, en nedtoning av konflikter, en villighet til å forandre seg, til å *forstille* seg, en viss *gråhet*. Dette skaper gjerne også en grunnfestet følelse av usikkerhet stilt overfor den klassen der atferd, sosial omgang og fremtoning er innsosialiserte selvfølgeligheter, som Daniel Braut observerte storøyd. Frykmans analyse kan også sies å ramme Norge. Kanskje er det typisk norske slik man gjerne forestiller seg det, preget av de mange tusen klassereiser som er foretatt siden Ole Vig og Daniel Braut foretok sine.

Det er imidlertid verdt å notere at klassereiser ikke kun er en fortidens erfaring. Klassereisens kulturhistorie er ikke avsluttet. Dette har med all mulig tydelighet blitt vist av Karin Sveen, en av de få som har skrevet inngående om denne norske mobiliteten, i boken *Klassereise – et livshistorisk essay* fra 2000. Hun tar utgangspunkt nettopp i reisen som personlig erfaring. Hennes beskrivelser av rotløshet og ambivalens i forhold til egen bakgrunn passer like godt på Daniel Braut som på Karin Sveen. Sveen selv representerer den etterkrigs generasjonen som bidro til sterkt økende studenttall, til universiteter fulle av mennesker som var første generasjon akademikere i sine familier. Hver av disse la ut på en klassereise som preget deres opplevelse av sin plass i systemet. Karin Sveen viser at opplevelsen av kulturelle skillelinjer,

av kulturelt hierarki er like mye en moderne som en historisk erfaring. Klasse-toget har på ingen måte sluttet å gå. Det er fremdeles mulig å bestille en enveisbillett til øvre middelklasse.

Note

1. Om man bytter ut arbeiderklassen med *folket* i dette sitatet, har man en god beskrivelse av det folkeopplysningsprosjektet et tidsskrift som *Folkevennen* representerte. Men her gjelder det altså egenproletarisering.

Litteratur

- Ambjörnsson, Ronny 1996. *Mitt förnamn är Ronny*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Andersen, Per Thomas 2001. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berteaux, Daniel og Paul Thompson 1997. "Introduction". Daniel Berteaux og Paul Thompson (red.): *Pathways to Social Class*. Oxford: Clarendon Press. S. 1-31.
- Borge, Torunn 2005a. "Det pinlige møter det mulige". I: *Samtiden* 2:53-60.
- Borge, Torunn 2005b. "Utviklingsroman fra helvete". I: *Klassekampen*, 7. februar. (Anmeldelse av Lars Ove Seljestad: Blind).
- Bourdieu, Pierre 1995. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax.
- Brødreskift, Marianne 1996. *Fra kollektivist til individualist : en ideologikritisk analyse av Dag Solstads forfatterskap gjennom tre 10-år*. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag.
- Dews, C. L. Barney og Carolyn Leste Law 1995. *This Fine Place So Far Away From Home. Voices of Academics from the Working Class*. Philadelphia: Temple University Press.

- Engen, Thor Ola 1989. *Hvorfor gymnaslærer Pedersen nektet å la seg sjølproletarisere*. Vallset : Oplandske bokforlag.
- Eskeland, Lars 1915. *Ole Vig*. Bergen: Lunde.
- Fidjestøl, Alfred 2005. "Klassene lever". *Klassekampen*, 11. februar. (Intervju med sosiolog Marianne Nordli Hansen).
- Foss, Gunnar 1999. "Arne Garborg". I: Jafar Jafarnejad (red.). *Veien til vitenskap*. Trondheim.
- Frykman, Jonas og Orvar Löfgren 1979. *Den kultiverade människan*. Lund: Gleerups.
- Frykman, Jonas 1989. "Social Mobility and National Character". I: *Ethnologia Europea* XIX: 33-46.
- Frykman, Jonas 1991. "Ett liv i exil". I: Karin Molin og Britt Ågren (red.): *Klassresan*. S. 23-29. Stockholm: Alfabeta.
- Garborg, Arne 1980 [1883]. *Bondestudentar*. Oslo: Aschehoug.
- Gripsrud, Jostein 1990. *Folkeopplysningas dialektikk. Perspektiv på norskdomsrørsla og amatørteatret 1890-1940*. Oslo: Samlaget.
- Hylland, Ole Marius 2002. *Folket og eliten. En studie av folkeopplysning som tekst i tidsskriftet Folkevennen*. Oslo: Universitetet i Oslo. (Dr.art.-avhandling).
- Haagensen, Nils-Øivind 2005. "Best på utsida". *Klassekampen*, 19. februar. (Intervju med Karin Sveen).
- Høverstad, Torstein 1953. *Ole Vig. Ein norrøn uppsedar*. Hamar: Norrøn livskunst.
- Høverstad, Torstein 1958. *Ole Vig-brev*. Hamar: Norrøn livskunst.
- Koht, Halvdan 1975 [1913]. "Ivar Aasen". I: Magne Myhren (red.). *Ivar Aasen. Språkgranskaren og målreisaren*. Oslo: Samlaget.
- Löfgren, Orvar 1991. "Klassresan". I: Karin Molin og Britt Ågren (red.): *Klassresan*. S. 35-41. Stockholm: Alfabeta.
- Rogstad, Jon 2005. "Gjennomslag for sosiologien". I: *Sosiolog-nytt*. 1:3-5.
- Ryan, Jake og Charles Sackrey 1984. *Strangers in Paradise: Academics from the Working Class*. Boston: South End Press.
- Solstad, Dag 1974. *25. september-plassen*. Oslo: Aschehoug.
- Solstad, Dag 1982. *Gymnaslærer Pedersens beretning om den store politiske vekkingen som har hjemsoekt vårt land*. Oslo: Oktober.
- Solstad, Dag 1984. *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. Oslo: Oktober.
- Solstad, Dag 1987. *Roman 1987*. Oslo: Oktober.
- Solvang, Per 1998. "Klassereiser". I: *Nytt Norsk Tidsskrift*. S. 75-80.
- Stenseth, Bodil 2000. *Eilert Sundt og det Norge han fant*. Oslo: Gyldendal.
- Sundt, Eilert 1857. *Om Sædeligheds-Tilstanden i Norge*. Christiania: I. Chr. Abelsted.
- Sundt, Eilert 1858. "Bygde-Skikke". *Folkevennen*. S. 189-234.
- Sveen, Karin 2001. *Klassereise – et livshistorisk essay*. Oslo: Oktober.
- Trondman, Mats 1994. *Bilden av en klassereser : sexton arbetarklassbarn på väg till och i högskola*. Stockholm: Carlssons.
- Østli, Kjetil S. 2005. "Vis billetten – du er på klassereise". *Aftenposten*, 13. februar.
- Vig, Ole 1851. *Liv i Norge. Vinteraftenslæsning for den norske ungdom*. Kristiansund.
- Vig, Ole 1853. "Om Folkevennen". *Christiania-Posten*, 16. september.
- Aasen, Ivar 1931 [1855]. *Ervingen*. Oslo: Norli.